

ԱՌԱՆՑ ԴԱԻԱՆԱՆՔԻ

ժամանակակից վէպ Հէնրիկ Սենկևիչի

Թարգմ. Ց. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

(Նաբոնապոլիս 1)

Հոտմ, 12 ԹՈՆԱՐԻՈ

Երէկ գրելիս ես գրգռւած դրութեան մէջ էի: Բայց ինձ թւում է, որ ես շօշափեցի թէ իմ և թէ ընդհանուր մարդկային հոգու վերքը: Լինում են ընդհանր, երբ ես անտարբերութեամբ եմ վերաբերում այդպիսի հարցերի, բայց երբեմն նրանք ինձ անգթաբար տանջում են, մանաւանդ որ իմ մէջ են ծածկւած այդ հարցերը: Գուցէ լաւ կը լինէր չը մտածել այդ հարցերի մասին, բայց նրանք վերին աստիճանի կարեւոր հարցեր են... Իսկ մարդս անպատճառ ուզում է իմանալ, թէ ի՞նչ է սպասում իրան և թէ ինքը ինչպէս պէտք է կարգի դնի իւր կեանքը: Եւ շատ անգամ եմ փորձել՝ ասել վերջապէս ինքս ինձ,—բաւական է, այդ կախարդւած շրջանից դուրս չես կարող գալ, լաւ է սկի չը մտնես մէջը: Եւ ինձ կուշտ և ուրախ գազան դարձնելու համար բաւականաչափ կարողու-

1) Տե՛ս «Մուրճ» № 1.

Թիւն ունեմ, բայց ես չեմ կարող ընդ միշտ բաւականանալ զբանով։ Ասում են, որ սլաոնների բնութեան մէջ մի քիչ հակումն կայ դէպի միստիկականութիւն։ Ես նկատել եմ, օրինակ, որ մեր բոլոր մեծ դրողները իրանց կեանքի վերջին տարիները միատիկ են դառնում։ Ել ինչու պէտք է զարմանալ, որ երբեմն-երբեմն սովորական մարդիկն էլ են մի քիչ տանջւում։ Խսկ զայով ինձ, ես պէտք է զրէի իմ ներքին վրդովմունքների մասին՝ հոգուս պատկերը պարզ դուրս բերելու համար։ Բացի այդ՝ մարդ երբեմն պահանջ է զգում ինքն իւր առաջ արդարանալու։ Օրինակ՝ ես, այդ անվերջ էջը դիտեմ—ը հոգումս, պահում եմ կրօնի պատուիրանները և ինձ կեղծաւոր չեմ համարում։ Կեղծաւորութիւն կը լինէր իմ կողմից, եթէ որ ես էջը դիտեմ—ի փոխարէն կարողանալի ասել՝ «դիտեմ, որ ոչինչ չը կայ»։ Բայց մեր սկեպտիկականութիւնը՝ բացարձակ բացասութիւն չէ, այլ աւելի՝ մի տեսակ ցաւոտ ու հոգեմաշ կասկած է, թէ զուցէ ոչինչ չը կայ։ այդ՝ մի թանձր մշուշ է, որ պատել է մեր գլուխը, ճնշում է մեր կուրծքը և ծածկում է լոյսը մեր աչքից։ Ես մեկնում եմ ձեռներս դէպի արեղակը, որ զուցէ լոյս է տալիս այդ մշուշից դէնը։ Եւ կարծում եմ, որ միմիայն ես չեմ այդ դրութեան մէջ գտնւում և որ կիւրակէ օրերը պատարագ զնացողներից շատերի, շատ շատերի աղօթքը կարելի է երեք խօսքով արտայայտել՝ «Ասուած, փարատիր խաւարը»։

Ձեմ կարողանում այսպիսի բաների մասին սուռնասիրտ գրել։ Կրօնական կանոնները ես պահում եմ նոյնպէս և այն պատճառով, որ սաստիկ փափագ ունիմ հաւատալու... Այն վարդապետութիւնը, որով ես դաստիարակւել եմ, ողորմածութիւնը հաւատի անհրաժեշտ պայմանն է համարում—և ես սպասում եմ ողորմածութեան։ Սպասում եմ, որ մէկը ինձ շնորհի այնպիսի հոգեկան դրութիւն, որ ես կարողանամ հաւատալ առանց կասկածանքի ամենաշնչին նշոյլի, հաւատալ այնպիսի խորին հաւատով ինչպէս հաւատում էի երեխայ ժամանակս։ Ինձ ղեկավարում են ազնիւ դրդումներ. այդ դրդումների մէջ վատ բանի նշոյլ անգամ չը կայ, ընդհակառակը՝ ինձ աւելի ձեռնառու կը լինէր կուշտ ու ուրախ գազան լինել։

Բայց եթէ ինձ պէտք լինէր իմ արտաքին բարեպաշտութիւնը արդարացնել ոչ այդքան ազնիւ ու աւելի գործնական նկատումներ

րով, այդպիսի նկատումներ էլ բաւական կարող էի առաջ բերել: Մի քանի պարտականութիւններ կան, որոնց կատարելը ինձ համար սովորութիւն է դարձել. ինչպէս Հանրի IV-ը ասում էր, թէ Պարիզը արժի մի պատարագ, այնպէս էլ ես ինքս ինձ ասում եմ՝ ուրիշների հանգստութիւնը արժի մի պատարագ: Իմ հասարակութեանը պատկանող մարդիկ ընդհանրապէս կատարում են կրօնի պահանջած ծէսերը, իսկ իմ խիղճս միայն այն ժամանակ կարող կը լինէր որ և է բողոք յայտնել, եթէ որ ես կարողանայի ինքս ինձ չլ գիտեմ-ից աւելի վճռողական մի բան ասել: Վերջապէս՝ ես եկեղեցի եմ գնում, որովհետեւ ես քառակուսի աստիճանի հասցրած սկեպտիկ եմ, որ կը նշանակի, թէ ես մինչև անգամ իմ սեպական սկեպտիկականութեանս էլ սկեպտիկաբար եմ վերաբերւում:

Հէնց այդ է վատը, իմ հոգին իւր մի թւել քաշ է տալիս զեռնահանց:

Դրութիւնս աւելի դառը կը լինէր, եթէ որ ես միշտ այդ հարցերին այնպէս զգայուն սրտով վերաբերւէի, ինչպէս վերջին անգամ ինքս ինձ խոստովանութիւն անելիս էի վերաբերւում: Իմ բախտիցս, այդպէս չէ: Ինչպէս արդէն ասել եմ, պարբերաբար ինձ վրայ անտարբերութիւն է դալիս: Ժամանակ առ ժամանակ կեանքը ինձ առնում է իւր գիրկը և թէեւ ես այնուամենայնիւ չեմ մոռնում, թէ ինչ արժէք ունին նրա բոլոր քաղցրութիւնները, բայց էլի ոտով գլխով անձնատուր եմ լինում նրան, և այն ժամանակ բարոյական to be or not to be հարցը (լինել թէ՛ չը լինել) ինձ համար ոչ մի նշանակութիւն չի ունենում: Տարօրինակ երևոյթ է և մինչև այժմ քիչ ուսումնասիրւած, թէ որքան սաստիկ կերպով է ներգործում այդ դէպքում շրջապատող միջավայրի (среда) բռնակալութիւնը: Սրինալ՝ Պարիզում ես աւելի հանգիստ էի լինում և դրա պատճառը միայն այն չէր, որ ինձ խլացնում էր ջաղացի անիւների դղրդոցը, որ ես ինքս էլ եւ էի դալիս այդ եռման ջրի մէջ, որ «վարժութեան ժամերը» ոչ սրտումս, ոչ էլ գլխումս ուրիշ բանի համար տեղ չէին թողնում: Այ, այնտեղ մարդիկ, զուգէ անգիտակցաբար, այնպէս են ապրում, կարծես թէ ամենքն էլ հաւատացած են, որ մարդ պէտք է իւր բոլոր ոյժերը նւիրի կեանքին, որովհետեւ յեանքից յետոյ միայն քիմիական պրօցեսներ են լինելու: Այնտեղ

իմ երակաղարկն էլ սկսում է բարախել հասարակական երակաղարկի հետ միասին ու ես էլ տրամադրւում եմ ընդհանուր տրամադրութեան համապատասխան։ Ուրախանում եմ թէ տխրում, ծեծում եմ թէ ծեծւում, արտաքուստ ես հանդիստ եմ լինում։

Հում, Բարունո փողոց, 13 լուսարի

Մինչև այստեղից հեռանալս չորս օր է ֆնում։ ուզում եմ դնալուցս առաջ ի մի ամիտփել իմ մասին ասածներս։ Ես՝ մի քիչ յոգնած, սաստիկ տպաւորւող և ջղալին մարդ եմ։ Արտաքին կրթութիւնից սաստկացած ինքնաճանաչութիւնս այնքան բարձր է, որ աւհասարակ ես ինձ կարող եմ մտաւորապէս զարգացած մարդ համարել։

Սկեպտիկականութիւնս,— քառակուսի դարձրած սկեպտիկականութիւնս չի թողնում, որ իմ մէջ որ և է անյողդողդ համոզմունք մնայ։ Ես նայում եմ, դիտում եմ, երբեմն-երբեմն ինձ թւում է, որ ես ըմբռնում եմ իրերի էութիւնը, բայց վերջ ի վերջոյ այդ էլ է ինձ կասկածելի թւում։ Ասացի արդէն, թէ ինչպէս եմ վերաբերւում կրօնին։ Գալով քաղաքական հայեացքներին՝ ես պահպանողական եմ, որքան որ իմ դրութեան մէջ զանազան կարող է պահպանողական լինել և որքան պահպանողականութիւնը բաւարարութիւն է տալիս իմ ճաշակին։ Աւելորդ է ասել, թէ որքան տարբեր է այդ տեսակ պահպանողականութիւնը այն հայեացքից, որով անշարժութիւնը մի տեսակ դաւանանքի նման բան է, որին մինչև անգամ չի կարելի կրիտիկաբար վերաբերել։ Ես այնքան քաղաքակրթւած մարդ եմ, որ չեմ կարող անպայման կերպով արիստոկրատիայի կողմն անցնել։ Այդ տեսակ խաղալիքներով դրաււում են յետ ընկած, խուլ անկիւններում կամ այնպիսի հեռաւոր երկիրներում, ուր դադափարները մոդայի պէս մի քանի տարով ուշ են հասնում։ Ես սիրում եմ զգայուն ջղերի տէր, զարգացած մարդկանց և փնտռում եմ նրանց այնտեղ, որտեղ աւելի հեշտ կարելի է նրանց գտնել։ Ես սիրում նրանց այնպէս, ինչպէս սիրում եմ դեղարեւստի արտադրութիւնները, գեղեցիկ տեսարանները, սիրուն կանանց։ Ի՞մ էսթետիկական դիւրազգայութիւն։ Ինչքան զարճու-

Թիւն է պարզեւում ինձ, այնքան էլ տհաճութիւն է պատճառում, բայց և՛ միշտ մատուցել է ու մատուցանում է ինձ մի մեծ ծառայութիւն, — նա ինձ պահպանում է ցինիկականութիւնից, այսինքն կատարելապէս փշանալուց և առ այժմ ինձ համար բարոյական սկզբունքների տեղն է բռնում: Մի քանի յանցանքներ ես չէի կարող անել ոչ այն պատճառով որ այդ յանցանքները չարիք կը համարէի, այլ նրա համար, որ զղւելս կը դար նրանց անճոռնի արտաքին աեւքից:

Ընդհանրապէս ինձ թւում է, որ ես՝ գուցէ և մի քիչ փշացած, բայց կարգին մարդ եմ կամ աւելի ճիշտ ասած առ այժմ օդի մէջ կախ ընկած, ոչ մի — ոչ կրօնական, ոչ էլ հասարակական — դաւանանքի վրայ չը յենւող մարդ եմ: Ես ոչ մի նպատակ չ'ունեմ, որին կարողանայի նւիրել կեանքս, և զրանից է, որ այսպէս վատ եմ զլում ինձ:

Վերջացնելով մի քանի խօսք էլ ասեմ ընդունակութիւններիս մասին: Հայրս, հօրաքոյրս, ընկերներս, մասամբ էլ՝ նոյնպէս և կողմնակի մարդիկ ինձ համարեա չը տեսնած ընդունակութիւնների տէր են համարում: Ես ինքս խոստովանւում եմ, որ իմ լուրջս զուրկ չէ փայլից: Բայց «l'improductivité slave»-ը ի դերեւ չի հանելու ինձ վրայ դուրող բոլոր յոյսերը: Ի նկատի առնելով այն բոլորը, որ ես արել եմ մինչև այժմ կամ, աւելի ճիշտ ասած, որ ոչինչ չեմ արել ոչ միայն ուրիշների, այլ և ինձ համար, ես ստիպւած եմ ենթադրել, որ հէնց այդպէս էլ կը լինի սպաղաչում:

Իսկ այդ գիտակցութիւնը աւելի ցաւ է պատճառում ինձ քան թւում է առաջին անգամից: Իմ հեղնութիւնս, ինքս իմ մասին մտածելիս, դառն հեղնութիւն է լինում: Այն հոգի մէջ, որից Աստուած ստեղծել է Պլուշովսկիներին, մի տեսակ անպտղութեան խառնուրդ կայ, որովհետեւ նրա վրայ ամեն բան շատ շուտով ու շատ փարթամ կերպով է ծլում և ոչ մի բան պտուղ չի տալիս: Եթէ ես այդպէս անպտուղ տեղովս իսկապէս հանճարաւոր ընդունակութիւններ ունենայի, հետաքրքրական օրինակ կը լինէի նոր տեսակ հանճարի, — անպորտֆէյլ հանճարի այնպէս, ինչպէս որ կան անպորտֆէյլ միլիտարներ:

Այդ՝ անպորտֆէյլ հանճարս սահմանաբանութիւնը ինձ ճիշտ

է թուում Հարկաւոր կը լինի արտօնութիւն վերցնել այդ գիտի համար: Ի հարկէ. չէ որ բացի ինձնից շատերը, անշուշտ շատերը կը կրեն այդ մականունը: Ինձպէսների թիւը լեզէոն է: «L'impro-ductivité slave»-ը կարող է մնալ ինքնըստինքեան, անպորաֆէյլ հանձարն էլ ինքնըստինքեան,—այդ մեր զուտ լեհական պտուղն է: Դարձեալ կրկնում եմ,—ինձպէսների թիւը լեզէոն է: Նա չը գիտեմ աշխարհիս երեսին բացի մեր երկրից մի ուրիշ անկիւն, ուր այնքան փայլուն ընդունակութիւններ զուր կորչելիս լինեն, ուր մինչև անգամ արդիւնք տուողներ քիչ, այնքան անասելի քիչ արդիւնք տալիս լինեն Աստծուց իրանց ստացած շնորհքների համեմատութեամբ, որքան որ մեղնում են կորչում ու որքան քիչ արդիւնք որ մեր երկրումն են տալիս:

Հոռոմ, Բաբուինո փողոց, 14 բունարիս

Հօրաքրոջս կրկին նամակ է գրել, սաստիկ խնդրում—պահանջում է, որ շուտ գնամ: Դալիս եմ, սիրելիս, զալիս, և Աստծուն է յայտնի՝ այդ միմիայն քո սիրուն եմ անում, թէ չէ ես աւելի լաւ կը համարէի այստեղ մնալ: Հայրս տկար է, վերջին ժամանակներս մարմնի ձախ կողմը սկսել է թուլանալ: Նա շատ խնդրեցի, բժիշկ հրաւիրեց, բայց հաւատացած եմ, որ բժշկի գրած դեղը կը դնի պահարանը, կը կողպի՝ ինչպէս միշտ արել է: Մի օր նա բաց արեց պահարանը և, ցոյց տալով հարիւրաւոր շիշեր, սրահներ ու տուփեր, ասաց ինձ.—«Այս բոլորը որ առողջ մարդ ուտէր ու խմէր՝ չէր դիմանալ, ուր մնաց՝ հիւանդը»: Մինչև այժմ բժշկութեան վրայ այդպիսի հայեացք ունենալը վատ հետեանքի չի հասցրել հօրս, բայց ապագայի համար սիրտներս անհանդիստ է լինում:

Միւս պատճառը, որ ես չեմ ուզում գնալ, հօրաքրոջս դիտումներն են: Շատ բնական է, որ նա ուզում է ինձ պսակել: Զը գիտեմ՝ արդեօք ինկատի ունի որ և է հարսնացուի (Աստուած տայ, ոչ դէի ի նկատի չ'ունենայ), բայց յարգելի պառաւը իւր դիտաւորութիւնները չի ծածկում: «Որ քո նման փեսացուի համար,—գրում է նա,—իսկոյն պատերազմ կը ծագի կարմիր ու սպիտակ վարդերի մէջ, այդ հեշտ է գուշակել: Լաւ: Բայց ես շատ եմ չար-

չարած և չեմ ուզում ոչ մի պատճառ դառնալ, մանաւանդ չեմ ուզում Հէնրիկ VIL-ի նման՝ վարդերի պատերազմը վերջացնել պսակ-ւելով: Միւս կողմից (այդ ի հարկէ չեմ կարող ասել հօրաքրոջս, բայց ինքս իմ առաջ կը բացւեմ)՝ ես չեմ սիրում լեհուհիներին: Ես երեսուն ու հինգ տարեկան եմ, ես էլ՝ ուրիշ բոլոր շատ ապ-րած մարդկանց պէս զանազան սիրային արկածներ եմ ունեցել, լե-հուհիների էլ եմ ռաստ եկել, և այդ բոլոր արկածներն ու ընդ-հարումները ինձ վրայ այն տպաւորութիւնն են թողել, որ լեհու-հիները ամենասանյարմար, ամենասաստիկ չարչարող կանայքն են աշխարհում: Զը գիտեմ՝ ընդհանրապէս առած լեհուհիները ֆրան-սուհիներից ու գերմանուհիներից աւելի բարոյական են թէ չէ, բայց գիտեմ որ նրանցից շատ աւելի պաթետիք են: Մի տեսակ ցուրտ եմ զգում երբ որ այդ բանի մասին մտածում եմ: Ինձ հա-հասկանալի է էլեգիան՝ փշուած գաւաթի առիթով, երբ մարդ առա-ջին անգամ տեսնում է գաւաթի՝ գետնին ցիր ու ցան ընկած՝ բե-կորները, բայց կարգալ այդ էլեգիան միատեսակ յուզմունքով մի քանի անգամ կոտորուած գաւաթի վրայ, — այդ, նման է օպերետի: Ի՛նչ եմ ասում, շատ դուրեկան բան է վարեկցող ունկնդրի դերը, որ քաղաքավարութիւնից ստիպած լուրջ բանի տեղ պէտք է դնի այդ բոլորը: Այ, տարօրինակ, ֆանտաստիք կանայք՝ կրակոտ զուլս-ներով ու ձկան տեմպերամենտով: Նրանցում չը կայ ոչ միայն ուրա-խութիւն, այլ և պարզութիւն: Նրանք աւելի հետաքրքրւում են զգացմունքի ձևով և քիչ են ուշք դարձնում ներքին բովանդակու-թեան վրայ: Այդ պատճառով մարդ երբէք չի կարող իւր գործը ինչպէս պէտքն է առաջ տանել լեհուհու հետ: Ֆրանսուհու, իտա-լուհու հետ բան բռնելիս, եթէ մարդ սկզբի յառաջադրութիւնները տրամաբանօրէն կազմի, միշտ կարող է ապասել իւր *sergo*-ին (ու-րեմն): Իսկ լիհուհու հետ՝ երբէք: Մէկը, չը գիտեմ ով, ասել է, թէ՝ տղամարդը սխալւելիս կ'ասի՝ երկու անգամ երկուսը կ'անի հինգ, և սխալը հետուութեամբ կարելի է բռնել. իսկ կինը սխալւե-լիս կը սկսի պնդել, թէ երկու անգամ երկու կ'անի լամպ, և այն ժամանակ երկինք էլ թռչես բան չես կարող անել: Ահա այդպիսով, ամենից առաջ՝ լեհուհիների տրամաբանութեամբ կարող է դուրս գալ, որ երկու անգամ երկուսը չորս չէ, այլ լամպ, սէր, ատելու-

Թիւն, կատու, արտասուք, պարտականութիւններ, ճնճղուկ, արհամարհանք,—ոչինչ չի կարելի ոչ նախատեսել, ոչ հաշուել, ոչ էլ կարելի է նախազգուշութեամբ մի որ և է միջոց ձեռք առնել: Գուցէ այդ թակարդների շնորհիւ լեհուհիների առաքելութիւնը աւելի է ապահովւած քան ուրիշ կանանցը, թէկուզ այն պատճառով որ յարձակում գործողները սաստիկ տաղտկութիւն են զգում: Բայց մի բան, որ ես շատ լաւ եմ նկատել և չեմ կարող նրանց ներել, այդ այն է, որ նրանց թակարդները, պատնէշները, որոգայթները, քաջասիրտ ինքնապաշտպանութիւնը,—բոլորն էլ գործ են դնում ոչ այնքան թշնամիներին շուտով յետ մղելու, որքան՝ բռն յուզմունքներ ստանալու համար:

Մի անգամ ես խօսում էի այդ բանի մասին, ի հարկէ աշխատելով որքան կարելի է հարը (URAGJA) ոսկեզօծել, մի շատ սրամիտ լեհուհու հետ, որ սակայն զուտ լեհուհի չէր, այլ կիսով չափ (նրա հայրը իտալացի էր): Նա լսեց իմ ասածն ու պատասխանեց.

—Այդ բանում դուք այն տեսակէտիցն էք նայում, որից նայում է աղւէսը աղանէտան վրայ: Ձեզ դուր չի գալիս, որ աղանիւնները շատ բարձր են ապրում և որ նրանց թեւերը հաւերի թեւերից ուժեղ են: Ձեր բոլոր ասածները կարելի է մեկնել յօգուտ լեհուհիներին:

—Ի՞նչպէս,

—Որքան որ լեհուհին վատ է իբրեւ ուրիշի կին, այնքան նա կարող է ցանկալի լինել իբրեւ սեփական կին:

Ինձ, ինչպէս ասում են, նեղը զցեց և ես չը կարողացայ իսկոյն պատասխան գտնել նրա ասածին: Գուցէ և ճիշտ է, որ ես այն տեսակէտիցն եմ նայում ինչ տեսակէտից որ աղւէսն է նայում աղանէտան վրայ: Անկասկածելի է և այն, որ, եթէ ես ընդհանրապէս՝ ստիպւած լինէի պատկել և մասնաւորապէս՝ լեհուհու հետ պատկել, այդ լեհուհուն կը փնտռէի ոչ միայն բարձր տեղում ապրող աղանիւնների մէջ, այլ և միմիայն սպիտակ աղանիւնների մէջ:

Բայց ես կարող եմ ինձ համեմատել ձկան հետ, որ այն հարցերին, թէ ինչ սօսւտով է ուզում իրան եփեն, պատասխանում է, թէ ամենից առաջ՝ սկի չի ուզում եփւած լինի: Այստեղ ես նորից սկսում եմ իմ մեղադրանքները ձեզ դէմ, սիրելի հայրենակցուհի-

ներս: Ընդհանրապէս՝ դուք աւելի սիրոյ դրաման էք սիրում քան նոյն իսկ սէրը: Ձեզնից ամեն մէկը մի թագուհի է ստեղծւած, և դուք զբանով սարսափելի տարբերում էք ուրիշ կանանցից: Ձեզնից իւրաքանչիւրը կարծում է, թէ չէնց միմիայն նրանով, որ թոյլ է տալիս իրան սիրել, անգին բարերարութիւն է անում: Ձեզնից ոչ մէկը չի համաձայնիլ միայն լրացուցիչ մասն լինել փղամարդու կեանքի, որ մենք զոյութիւն ունենք ձեզ համար, և ոչ թէ դուք՝ մեզ համար: Վերջապէս՝ դուք աւելի ձեր երեխաներին էք սիրում քան ձեր մարդուն: Ձեր մարդու վիճակը՝ արբանեակի վիճակ է: Ես շատ անգամ եմ այդ բանը դիտել — դուք այդպէս էք ամեն տեղ: Դուք միայն հազարից մէկ էք փայլում՝ աւազի մէջ փայլող գոհարի պէս: Ոչ, թագուհիներս, թոյլ աւէք ինձ հեռւից զուլս տալ ձեզ:

Մի անգամ ընդ միշտ երկրորդական նշանակութիւն ունեցող բան դարձնել իւր բոլոր նպատակները, բոլոր իդէալները, ամեն օր խնկի նման վառել կնոջ սեղանի վրայ՝ այն էլ սեփական կնոջ, — չէ՛, mesdames, այդ մի փոքր քիչ է մարդու համար: Ասենք՝ իմ ինքնաճանաչութիւնս իսկոյն ինձ հարց է տալիս, «իսկ զբանից լաւ ի՞նչ կարող ես անել, ի՞նչ դիտաւորութիւններ, ի՞նչ ծրագիրներ ունիս: Դու որ՝ չէնց իսկ և իսկ նրա համար ես ստեղծւած, որ ողջակէզ լինես»:

Բայց չէ՛—թող կորչի, մարդ որ պսակւեց պէտք է այնպէս փոխի կեանքը, այնքան սովորութիւններից, առանձնացատկութիւններից, ճաշակներից հրաժարւի, որ զգաւր թէ ամենամաքուր, ամենավեր սէրն էլ կարողանայ վարձատրել այդ բոլորի փոխարէն: Այդ իմ բանս չէ: Ես առանց այն էլ կարգին չարչարւած եմ: Ամուսնութիւնը՝ կամքի և դէպի կանայք զգացած հաւաստի այնպիսի մի վիթխարի արտայայտութիւն է, որ իմ ոցժս չի պատիլ այդ անել: Դարձեալ կրկնում եմ, — ես չեմ ուզում եփւած լինեմ ոչ մի սօուսով:

Վարչաւա, 21 Կունարի:

Այս առաւօտ հասայ այստեղ, բայց որովհետեւ Վիէննայում իջևանեցի, ճանապարհը ինձ շատ չի նեղացրել: Շատ ուշ է, ջղերս

չեն թողնում քնեմ, ուստի սկսում եմ գրել: Քիչ-քիչ սովորում եմ յիշատակարանիս, և այդ սկսում է ինձ զարճութիւն պատճառել: Մեր տանը ուրախութիւն է այժմ... Ի՞նչ քաղցր էակ է հօրաքոյրս Շատ հաւանական է, նրա քունն էլ այժմ չի տանում ուրախութիւնից, իսկ ճաշին ոչինչ չը կարողացաւ ուտել: Պլոշովում նա սովորաբար ամեն օր կուռւմ է իւր կալածի կառավարիչ պան Խվատովսկու հետ, որ շատ բարկացող շլեխտի է, թոյլ չի տալ որ իրան ասեն թէ աչքի վերելը յօնք կայ և ամեն մի խօսքին տասը կը պատասխանի: Երբ որ կռիւը հասնում է այնտեղ, որ ըստ երևոյթին նրանք պէտք է մի քանի բոպէից յետոյ կտրեն իրարից չարաբերութիւնները, հօրաքոյրս լուռ է և սկսում է ակորժակով, մինչև անգամ ազահութեամբ ուտել: Այսօր նա պէտք է բաւականանար փնինթալով ծառաների վրայ, որ նրա սիրտը այնքան չը հովացրեց ինչքան պէտքն էր: Զընայելով դրան՝ նա շատ լաւ տրամադրութեան մէջ էր, և անկարելի է նկարագրել, թէ որքան քնքշութիւն կար այն հայեացքների մէջ, որ նա ակնոցի տակից քցում էր ինձ վրայ: Նրա ծանօթների շրջանում ինձ կուռք են անւանում և նա դրանից սաստիկ նեղանում է:

Կատիւ չը կայ. իմ ահա ու ենթադրութիւններս արդարացան: Ոչ միայն մտադրութիւն կայ, այլ մինչև անգամ հարսնացուի տեղ էլ է արած: Հօրաքոյրս ճաշից յետոյ սովորութիւն ունի մեծ-մեծ քաջերով քաջել մի անկիւնից միւսը և մտածել՝ ինքն իրան խօսելով: Եւ այդպիսով, չընայելով այն խորհրդաւորութեանը, որով նա շրջապատում է իրան, ես լսեցի հետեւեալ մենախօսութիւնը.

— Երիտասարդ, զեղեցիկ, հարուստ, հանճարեղ... չեմար կը լինի, եթէ իսկոյն չը սիրահարի:

Վաղը գնում ենք փսփոյրէքի (pique-nique), որ երիտասարդները սարքում են ի պատիւ տիկիկներին: Խնջոյքը շատ շքեղ կը լինի:

Վարչաւա, 25 լուճարի:

Ես յաճախ ձանձրանում եմ պարահանդէսներում լրբե «homo sapiens», տանել չեմ կարողանում նրանց իբրեւ փեսացու, որ ապագայում պէտք է ամուսին լինեմ, բայց երբեմն սիրում եմ նրանց

իրբե արտիստ,—ի հարկէ անպորտֆէլլ արտիստ: Ի՞նչ գեղեցիկ է, օրինակ, լայն, պայծառ լուսաւորւած, ծաղիկներով զարդարած սանդուղքը, որով վերե են բարձրանում պարահանդէսի շորեր հագած կանայք: Նրանք բոլորը այդ ժամանակ շատ բարձրահասակ են երեւում ինձ, իսկ երբ ես նրանց նայում եմ ներքեկից ու տեսնում եմ: Թէ ինչպէս նրանք յետեւներից քաշ են տալիս շէշֆները, միտքս են գալիս Յակոբի՝ երազում տեսած՝ հրեշտակները: Նա սիրում եմ այդ շարժումը, լոյսը, ծաղիկները, այդ նուրբ կտորները, որոնք նոսր մշուշի նման պտտում են ջահէլ օրիորդների մարմինները: Իսկ այդ վզերը, լանջերն ու ուսերը... որոնք թիկնոցներից ազատւելով կարծես սառչում պնդանում են օդի մէջ ու մարմարի պնդութիւն են ստանում: Հոտառութիւնս էլ մեծ զարճութիւն է ստանում: Սիրահար եմ լաւ անուշահոտութիւնների:

Խնջոյքը շատ յաջող է: Արդարութիւնը պահանջում է ասել, որ Ստաշեակին այդպիսի բաներ սարքելու շնորհ ունի: Նա հօրաքրոջս հետ եկաջ, բայց սրահում աչքիցս կորցրեցի նրան, որովհետեւ Ստաշեակին վազէվազ իջաւ ներքեւ նրան սանդուղքովը տանելու համար:

Հօրաքրոջս հագին մի տեսակ երկար թիկնոց է կզաքիսի մորթուց, որ նա միշտ հագնում է այդ տեսակ խնջոյքների գնալիս: Դահլիճը մոտեցող, ես կանգ առայ դրան մօտ մի քիչ չորս բոլորքս աչք ածելու համար: Մարդ միշտ մի տեսակ օտարոտի տպաւորութիւն է զգում, երբ որ երկարատեւ բացակայութիւնից յետոյ նորից իւր հայրենակիցների մէջ է ընկնում: Մարդ այն ժամանակ կատարելապէս զգում է որ դրանք իրան աւելի մօտ մարդիկ են քան բոլոր նրանք, որոնց հետ ուրիշ տեղերում պատահել է, բայց այնուամենայնիւ ժամանակով մարդ զննում է նրանց և եզրակացութիւններ է անում օտարի նման: Կանայք առանձնապէս գրաւեցին իմ ուշադրութիւնը:

Այսպէս թէ այնպէս, մեր հասարակութիւնը փայլուն հասարակութիւն է: Գեղեցիկ դէմքեր էլ են պատահում, տղեղներ էլ, բայց բոլորի վրայ էլ հին և նուրբ քաղաքակրթութեան դրոշմ է երևում: Կանանց վզերն ու ուսերը, մինչև անգամ մատղաշ, դեռ չը կազմակերպւած վզերն ու ուսերը Սեւի ճննապակի են յիշեցնում: Գծերը

գողորիկ են, զգացւում է գեղարւեստական կատարելութիւն: Ինչ ոտներ տեսայ, ինչ ձեռներ, ինչ գլուխներ՝ ճիշտ որ այստեղ եւրոպացի չեն ձեւանում, այստեղ հենց Եւրոպա է:

Այդպէս կանգնած մնացի մօտ քառորդ ժամ, մտածելով նոյնպէս և այն բանի մասին, թէ տեսնես այդ սիրուն գլուխներից, այդ լանջերից ո՞րն է է ինձ համար ընտրել հօրաքոյրս: Այդ ժամանակ ինձ մօտեցան Մետափիսկիները: Մարդուն մի քանի ամիս առաջ տեսել էի Հռոմում: Անոջ հետ էլ առաջուց ծանօթ էի: Ես սիրում եմ նրան, նա վերին աստիճանի համակրելի դէմք ունի: Նա պատկանում է այն հազազգիւտ լեհուհիների թւին, որոնք չեն մաշում իրանց մարդկանց կեանքը, այլ նւիրում են նրանց իրանց կեանքը: Մի քիչ ժամանակից յետոյ մեր մէջ բուսաւ մի ջայէլ օրիորդ, բարեւց տիկին Մետափիսկային ու մեկնեց ինձ սպիտակ ձեռնոցի մէջ ամփոփւած ձեռքը:

— Ձեռ ճանաչում ինձ, Լէօն:

Այդ հարցը ինձ մի քիչ շփոթեցրեց: Առաջին բոպէին ես չը ճանաչեցի հետս խօսողին, բայց այնուամենայնիւ, չ'ուզենալով անքաղաքավարի գտնւել, սեղմեցի նրա ձեռքը, գլուխ տւեցի, ժպտացի և պատասխանեցի, — Ընչպէս չէ, ինչպէս չէ: Ծանաչում եմ: Ի հարկէ: Անշուշտ այդ բոպէին դէմքս շատ յիմար արտայայտութիւն էր ստացել, որովհետեւ պանի Մետափիսկան ծիծաղեց ու ասաց.

— Եկէք խոստովանւեցէք, չը ճանաչեցիք չէ. գիտէք ով է, — Անեկա Պ.:

Անեկան, իմ կուզի՛նս: Զարմանալի չէ, որ ես նրան չը ճանաչեցի: Ես նրան տեսել եմ սրանից տասը, տասնըմէկ տարի առաջ երբ նա դեռ Ծնկահան շորեր էր հագնում: Միտքս է, Պլոշովուսին էինք այն ժամանակ, պարտէզում—վարդագոյն գուլպաներ էին հագին և մոծակները սաստիկ կծոտում էին նրան, որի պատճառով նա քուռակի նման ոտները զետնովն էր տալիս: Ինչպէս կարող էի ես գլխի ընկնել, որ այդ մանուշակազարդ լանջը, այդ սպիտակ ուսերը, այդ թուխ աւքերը, այդ չքնաղ դէմքը, — մի խօսքով այդ վիթխազարդ օրիորդը և այն բարակ ոտներով աղուաւի՛րը, — միևնոյնն են: Օ՛, ի՛նչ գեղեցիկ է: Ինչ հիանալի թիթեւ է դուրս եկել այն բոժոժից: Ես կրկին և այս անգամ աւելի անկեղծութեամբ մեկնեցի

նրան ձեռքս: Յետոյ Մենատինսկիները հեռացան, իսկ Անեկան ասաց ինձ, որ նրան ուղարկել էին իմ յետևից իւր մայրն ու հօրաքոյրս: Ես թեւս առաջարկեցի նրան և մենք միասին գնացինք դէպի դահլիճի խորքը:

Ջնուաց ամեն բան սլարզւեց ինձ համար: Այնեւեւ է, հօրաքոյրս Անեկային ի նկատի ունի: Այս էր ուրեմն զազոնիքը, այ անսպասելի բան: Հօրաքոյրս միշտ շատ սիրել է Անեկային և շարունակ տանջել է սիրտը պանի Պ.-ի տնտեսական հոգսերով: Ինձ միայն այն էր զարմացնում որ նրանք հօրաքոյր լինելով չէին եղել. բայց ես չէի ուզում մտածել այդ հարցը վճռելու համար և աւելի լաւ համարեցի զննել Անեկային, որ՝ հասկանալի է՝ սկսեց ինձ աւելի հետաքրքրեցնել քան կը հետաքրքրեցնէր առաջին պատահած օրիորդը: Ճանապարհին ես բաւական ժամանակ գտայ թէ խօսակցութեան համար, թէ հարցաքննութեան. մենք զնում էինք դահլիճի միւս ծայրը, իսկ բազմութիւնը քանի զնում աւելի ու աւելի խտանում էր: Վերջին մոդան հարկադրում է հազնել միջակ երկայնութեամբ մինչև արմուճքը չը հասնող ձեռնոցներ, ուստի ես նկատեցի նախ և առաջ, որ Անեկայի կուռը որ յենում էր իմիս վրայ, թուխ գոյն ունի գուցէ չափից դուրս առատ աղւամազից: Սակայն Անեկան թուխ չէ, թէև առաջին անգամից թուխի տպաւորութիւն է գործում: Նրա մազերը բոնդագոյնին են տալիս: Աչքերը բաց գոյն ունին, բայց նոյնպէս սև են թւում չափից դուրս երկայն թերթերունքների շնորհիւ: Սակայն յօնքերը բոլորովին սև են և շատ գեղեցիկ: Այդ նեղ-ճակատաւոր փղբրիկ գլխի բնորոշ յատկութիւնն է՝ մազերի, յօնքերի, թերթերունքների ու աղւամազի չափից դուրս առատութիւնը, աղւամազի՝ որ թշերի կողքերում մետաքսի նման նուրբ է դառնում և բոլորովին բաց գոյն է ստանում: Այդ բոլորը միասին առած՝ ժամանակով կարող է նրա գեղեցկութեանը փնտրել, բայց աչքով ցոյց է տալիս միայն նրա կազմածքի կենսունակութիւնն ու ամրութիւնը և այդ աղջկանը դարձնում է ոչ թէ սառը տիկնիկ (краса), այլ ջերմ, կայտառ, վերին աստիճանի գրաւիչ կին:

Խոստովանւում եմ որ թէև իմ ջղերս երես առած են և չեն խաղալ ամեն մի չնչին պատճառից, սակայն շատ լաւ են նրա հրապոյրները: Այդ իմ տիպս է հօրաքոյրս, — որ եթէ Դարւինի անունը լսել

է, նրան ի հարկէ փուշ մարդ է համարում, — ականայ վարւում է Դարւինի բնական ընտրողութեան (естественный подборъ) թէօրիայի համաձայն: Այս Այդ իմ տիպս է: Այս անգամ կարթիցը լաւ խայծ են կախ տւել:

Մի տեսակ էլեքտրական հոսանքներ սկսեցին անցնել նրա կոնից իմա: Բացի այդ՝ նկատեցի, որ ես էլ եմ նրա վրայ լաւ տպաւորութիւն գործում, իսկ այդ միշտ աշխոյժ է ներշնչում մարդուն: Հարցաքննութիւնը, որին ես նրան ենթարկեցի իբրեւ արտիստ, նոյնպէս լաւ հետեւանքներ տւեց:

Կան դէմքեր, որոնք կարծես փոխադրութիւն լինեն երաժշտութիւնից կամ բանաստեղծութիւնից մարդկային դիմագծերի: Այդպէս է և Անելկայի դէմքը: Նրա դէմքում չը կայ դռնկականութիւն: Ազնւատոճմ ընտանիքների օրիորդներին դաստիարակութիւնը համեստութիւն է պատւաստում այնպէս, ինչպէս երեխաներին ծաղիկ են պատւաստում: Այդպէս Անելկայի երեսին էլ կայ այդ արտայայտութիւնը, կայ մի տեսակ անմեղութիւն: Տակից երեւում է տաք տեմպերամենտ: Ի՞նչ զուգակցութիւն է: Միևնոյնն է թէ մէկն ասէր — անմեղ սատանա:

Ենթադրում եմ, սակայն, որ Անելկան, չը նայելով իւր անմեղութեանը, կարող է մի քիչ կոկետ լինել. ձեռաց նկատեցի, որ նա շատ լաւ հասկանում է իւր գրաւչութեան ոյժը: Սրինակ՝ գիտենալով, որ հրաշալի թերթերունքներ ունի, նա շարունակ տեղի-անտեղի քաշ է գցում թերթերունքները: Նոյնպէս կարողանում է նա շատ գողտրիկ կերպով բարձրացնել զլուխը և նայել խօսակցի վրայ: Խօսակցութեան սկզբում նա մի քիչ արւեստական կերպով էր իրան պահում, համարձակ չէր, բաց շուտով երկուսս էլ մեզ այնպէս սկսեցինք զգալ, կարծես թէ մեր վերջին տեսակցութիւնից յետոյ սկի չէինք բաժանւել իրարից:

Հօրաքոյրս աննման է իւր մտքամոլորութեամբ, բաց ես չէի ուզենալ նրա հետ մասնակցել որ և է դաւադրութեան: Հէնց որ ես ու Անելկան մօտեցանք մերոնց և ես բարեւեցի Անելկայի մօր հետ ու մի քանի խօսք խօսեցի, հօրաքոյրս նկատեց, որ աշխուժացել եմ, աչքերը խկոյն փալկեցին, յետոյ ուսերը վեր քաշեց ու դառնալով Անելկայի մօրը բարձրաձայն ասաց.

— Ինչ սազու՞մ են մանուշակները: Հը՛մ: Շատ յաջող միտք էր նրան առաջին սնգամ պարահանդէսում ցոյց տալը:

Անեղկայի մայրը շփոթւեց, Անեղկան նոյնպէս, իսկ ես հասկացայ թէ ինչու նրանք հօրաքրոջ տանը չէին իջել: Ակներև է, պանի Պ.-ի ծրագիրն է եղել այդ: Երևի նա վաղուց համաձայնութիւն է կայացրել հօրաքրոջ հետ: Ես ենթադրում եմ, որ նրանք գուցէ Անեղկային լիովին հաղորդակից չէին արել իրանց զաղտնիքին, բայց նա, շնորհիւ այդպիսի հանգամանքներում միշտ արտայայտուող օրինորդական սրամտութեան, դիտի ընկաւ թէ բանն ինչու՞ն է:

Ընդհանուր շփոթութեանը վերջ տալու համար, ես դիմեցի նրան ու ասացի.

— Առաջուց ասում եմ, որ վատ եմ պարում, բայց քեզ շարունակ կը խլեն ինձանից, հրաւիրելով պարելու, ուստի խոստացիր ինձ հետ պարել մի վախ:

Անեղկան ի պատասխան առաջարկեց ինձ իւր տետրը և վճռական կերպով ասաց.

— Գրիր ինչ որ ուզում ես:

Խոստովանում եմ, ես չեմ սիրում մաննըքէնի դեր կատարել, որին թելով քաշելով շարժում են. չեմ սիրում, որ ինձ հրեն այս կամ այն կողմիւ: Ուստի, ուզելով մի անգամից ներգործական դեր գրաւել պառաւ տիկիներին քաղաքականութեան մէջ, առայտետրը և գրեցի, — չնայած, որ մեզ ուզում են պսակել:

Անեղկան որ կարգաց, դէմքը այլայլւեց, իսկ յետոյ մի քիչ գունաթափւեց: Մի ընդհանուր լուռ կացաւ, կարծես վախենալով որ ձայնը կտրւի պատասխանելիս կամ տատանւելով թէ ինչ պատասխան տայ ինձ, վերջապէս բարձրացրեց հրաշալի թերթերունքները ու նայելով ուղիղ իմ աչքերին պատասխանեց.

— Այո:

Բայց այժմ արդէն նա սկսեց հարց ու փորձի ենթարկել ինձ, ճիշա՞տ է՞ ոչ խօսքերով, այլ աչքերով: Ես արդէն վերն ասացի, որ նրա վրայ լաւ տպաւորութիւն եմ դործել և բացի այդ նա շուտով գուշակեց հօրաքրոջ ու իւր մօր ծրագիրները ուրեմն՝ նրա ուշ ու միտքը պէտք է ինձնով գրաւած լինէր: Եւ այդպէս՝ այդ ժամանակ ես պարզ կարգացի նրա աչքերում:

—Գիտեմ, որ մայրս ու մորաքրոյս ¹⁾ ուզում են, որ մենք իրար ճանաչենք, մտերմանանք, ուրեմն... ուրեմն... դու ինչպէս:

Պատասխանելու փոխարէն ես ձեռքս զցեցի նրա մէջքովը և մի քիչ մոտեցրեցի ինձ: Վալս էին ածում: Միտքս եկան վարժու-թեան ժամերը:

Այդ համր խոստովանութիւնը կարող էր յուզել օրիորդին, որին չէին կարող շփոթեցրած չը լինել տետրումը գրած խօսքերս: Բայց ես մոռնում էի, —ինչ կը լինի որ, թող մի քիչ էլ յուզւի: Յամե-նայն դէպս, ես որ՝ ուզածիցս դէնը չեմ գնալ, իսկ թէ նա որ աս-տիճան կարող է տարւել — այդ ինձ շատ քիչ է հետաքրքրում: Անել-կան շատ լաւ է պարում, իսկ այդ վալսը նա պարում էր այնպէս ինչպէս պէտք է ամեն մի կին պարի վալսը, այսինքն մի քիչ ինք-նաժողացութեամբ անձնատուր լինելով իրա կաւալերին: Ես նկա-տեցի, նրա կրծքի մանուշակները աւելի թունդ են տատանում քան կարելի էր բացատրել վալսի բաւական դանդաղ բաղխումով (темпы): Ես հասկացայ, որ նրա մէջ ինչ որ մի բան է ծագում: Սէրը պարզ ի պարզոյ Ֆիդիկական պահանջ է, որ լաւ շրջանի օրիորդները մեծ ջանքով վարում են, բայց որ այնուամենայիւ-անընկճելի է: Եւ ահա երբ որ օրիորդին ասում են, —կարող ես նրան սիրել, շատ անգամ սկստահում է որ օրիորդը օգտւում է այդ թոյլութիւնից առանց մի բոլոր կորցնելու:

Անելկան անշուշտ սպասում էր, որ ես, իմ առաջին համար-ձակ հարցից յետոյ, վերջացնելով վալսը մի կերպ բացատրութիւն կը սկսեմ նրա հետ, բայց ես դիտմամբ հեռացայ, որպէս զի նա քնաց սպասող դրութեան մէջ:

Ի միջի այլոց՝ ես ուզում էի հեռւից նայել նրա վրայ: Հաս-

¹⁾ Պաշտօնակու և Անելկայի ազգականութիւնը որոշած չէ, որովհետեւ կուզին անւանուում է թէ հորաքրոջ, մորաքրոջ, հօրեղբոր, քեռու աղ-ջիկը (այդ դէպքում կաթոլիկները թէև կարող են իրար հետ պսակել, բայց շատ դժարութեամբ) և թէ պապի ու տառի եղբոր կամ քրոջ աղ-ջիկը, թոռը և այլն: Մորաքրոջ աչտեղ և շատ ուրիշ տեղերում (չարու-նակութեան մէջ) գործ է դրւում իբրև սովորական մակդիր ազգական կնոջ:

տատ որ՝ իմ տիպս է: Այդ տեսակ կանայք ինձ քաշում են մագնիսի նման: Ախ, երանի նրա տարիքը երեսունի մօտ լինէր և ինձ ուզե-
լիս չը լինէին պսակել նրա վրայ:

Վարչաւա, 30 լունւարի:

Անելկան ու մայրը տեղափոխւեցին մեզ մօտ: Երէկ ամբողջ օրը անց կացրի Անելկայի հետ: Նրա հոգին աւելի էջեր ունի քան առհասարակ ունենում են նրա հասակի օրիորդները: Այդ էջերից շատերը կը գրոտի ապագան, — տեղ չատ կայ լաւ բաներ գրի անց-
նելու համար: Նա զգում ու հասկանում է ամեն բան, իսկ ականջ է դնում աննման կերպով, մի տեսակ կենտրոնանալով ու լայն բաց անելով իւր խելօք աչքերը: Այն կինը, որ ականջ դնել գիտի, բացի ուրիշ միջոցներից մի աւելի միջոց էլ ունի դուր գալու, — այդ շո-
յում է տղամարդու ինքնասիրութիւնը: Գիտէ արդեօք այդ բանը Անելկան, թէ նրա կանացի յաջողակ բնազդում է նրան այդպէս անել տուղը: Գուցէ և կարող է այն էլ լինել որ այնքան բան է լսել իմ մասին հօրաբորջիցս, որ ի՜մ իւրաքանչիւր խօսքը պատ-
գամի տեղ է ընդունում:

Ասենք՝ մասամբ էլ կոկետութիւն է անում: Այսօր երբ ես հարց-
րեցի, թէ նրա սիրտը ինչ է ուզում ամենից աւելի, նա պատաս-
խանեց, — ձևումը տեսնելը և քաշ գցեց իւր փնջաւոր կոպերը աչ-
քերի վրայ և այդ բոպէին այնքան գեղեցիկ էր որ ասել չի կարելի:
Վերին աստիճանի գեղեցիկ է այդ: Նա լաւ տեսնում է, որ ինձ
դուր է գալիս, և այդ նրան բախտաւորեցնում է: Նրա կոկետու-
թիւնը հիանալի է, — որովհետեւ բղխում է հրճաժ սրտից, որ
ուզում է դուր գալ մի ուրիշ սրտի, որին ինքը ընտրել է: Ինձ
համար անկասկածելի է, որ նրա հոգին ձգտում է դէպի ինձ ինչ-
պէս որ թիթեռնիկը ձգտում է դէպի բոցը: Խեղճ երեխան օգտւում
է մեծերի թոյլտուութիւնից և օգտւում է շտապելով, առանց մի
բոպէ կորցնելու: Այդ կարելի է ժամ առ ժամ դիտել:

Ես ինքս ինձ իսկապէս պէտք է հարց առաջարկէի, — եթէ որ
չես ուզում պսակել, էլ ինչո՞ւ ես ամեն միջոց գործ դնում, որ
այդ աղջկան սիրահարեցնես քեզ վրայ: Բայց ես չեմ ուզում պա-
տասխանել այդ հարցին: Ես ինձ շատ լաւ ու հանգիստ եմ զգում:

Սակայն իսկն ասած ես ինչ եմ անում որ: Ես չեմ աշխատում երևալ ոչ աւելի չիմար, ոչ էլ աւելի անդուր կամ հակակրեկի քան եմ իսկապէս, — էլ աւել ոչինչ:

Անեկան եկաւ այսօր առաւօտեան սուրճ խմելու, հագած մի տեսակ լացն ու շերտ-շերտ նաւաստիական բլուզ, որի տակից կարելի էր միայն գուշակել նրա մարմնի զծագրութիւնը, բայց և կարելի էր գծել այդ գուշակութիւններից: Աչքերը մի քիչ քնաթաթախ էին և նրա մէջ մի տեսակ քնի տաքութիւն էր երևում: Այնպիսի տպաւորութիւն է գործում ինձ վրայ որ խօսքով արտայայտել չի կարելի:

31 լունարի:

Հօրաքոյրս երեկոյթ է սարքում Անեկայի համար: Ես այցելութիւններ եմ անում: Մնեատինակիների մօտ էլ եղայ և երկար նստեցի, որովհետեւ ինձ նրանց տանը լաւ եմ զգում: Մնեատինակները մի րոպէ չի լինում որ իրար հետ անհամաձայնութիւն չ'ունենան, բայց ոչ այնպիսի անհամաձայնութիւն ինչպէս ուրիշ շատ ահուսնական զոյգերի մէջ է լինում: Սովորաբար ամուսիններից իւրաքանչիւրը վերարկուն իւր կողմն է քաշում, իսկ սրանց վէճը նրա վրայ է, որ մարդը ուզում է ամբողջ վերարկուն տալ կնոջը, իսկ կինը՝ մարդուն: Ես շատ եմ սիրում նրանց, որովհետեւ միմիայն նրանց տանն եմ համոզւում, որ բախտաւորութիւնը կարող է լինել ոչ թէ միայն գրքերում գրող, այլ և բոլորովին իրական բան: Բացի այդ՝ նա սուր խելք ունի, տպաւորող է Ստրադիւարիուսի ջութակի նման և լիովին զիտակցում է իւր բախտաւոր լինելը: Նա ուզում է բախտաւոր լինել և բախտաւոր է: Նախանձում եմ նրան այդ բանում: Ինձ միշտ հաճութիւն է պատճառում նրա հետ խօսելը: Ինձ տեցին խմելու թոնդ սև սուրճ, — դժւար թէ բացի գրողներից՝ էլ ուրիշ այդ տեսակ սուրճ խմողներ լինեն, — և սկսեցին հարցուփորձ անել, թէ ինչպէս են երևում աչքիս Վարշաւան ու մերոնք իմ երկարատեւ բացակայութիւնից յետոյ: Հարցումներ եղան նոյնպէս և վերջին խնջոյքի մասին, մանաւանդ պանի Մնեատինակայի կողմից, որովհետեւ նա քիչ ու միչ հասկանում է

հօրաքրոջս դիտաւորութիւնները և բացի այդ վիճացի է, այսինքն այն կողմերից, որտեղից որ Անեկան է, ու լաւ ճանաչում է Անեկային, այնպէս որ շատ ուրախ կը լինի եթէ կարողանայ իւր վարդազոյն պուճուր քիթը խառնել այդ գործի մէջ:

Ինչ խօսք, որ ես զգուշութեամբ աշխատում էի չը խօսել անձնաւորութիւնների մասին, բայց մեր հասարակութեան մասին ընդհանրապէս առած՝ շատ խօսեցինք: Ես յայտնեցի իմ կարծիքս այդ հասարակութեան շնորհալիութեան մասին. Մեատինսկին, որ թէև ինքը շատ անգամ խիստ քննադատում է մեր հասարակութիւնը, բայց միևնոյն ժամանակը սաստիկ, շովինիստութեան հացքած չափով սիրում է լսել ամեն տեսակ գովասանքներ այդ հասարակութեան վերաբերմամբ, շատ լաւ տրամադրութեան մէջ ընկաւ և իսկոյն սկսեց ձայն պահել ինձ:

—Շատ ուրախ եմ, —ասաց նա վերջը, —որ այդպիսի բաներ եմ լսում այնպիսի մարդուց ինչպէս դու, որովհետև առաջինը դու դէպք ես ունեցել համեմատելու ուրիշ հասարակութիւնների հետ, և երկրորդը՝ պենսիմեստ ես:

— Ինչ ես կարծում, սիրելիս, — պատասխանեցի ես, — այդ ասածիս մէջ էլ պեսսիմիստութիւն չը կան:

Ձեւ հասկանում թէ ինչո՞ւ:

—Այ ինչու: Ամեն մի այդ աստիճան նրբացած կուլտուրայի վրայ կարելի է գրել այն, ինչ որ գրում են ապակեղէնի կամ ձենապակեղէնի արկղների վրայ, — «fragile» (դիւրաբեկ): Քեզ, որ հոգով Աթէնքի զաւակ ես, ինձ, մէկի-միւսի համար լաւ և հաճելի է ապրել այդպէս նուրբ ջղերի տէր մարդկանց հետ. բայց եթէ ուղենաս մի բան շինել այդ հիմքի վրայ, նախազգուշացնում եմ, գերանները կը թափեն գլխիդ: Կարծում ես, կեանքի այդ նուրբ դիւլետանտները չեն յաղթելու գոյութեան կուռում աճուր ջղեր, կոպիտ մկանունքներ ու հաստ կաշի ունեցող մարդկանցից:

Մեատինսկին, որ շատ կայտառ մարդ է, վեր թռաւ տեղիցը, մի քանի անգամ գնաց — եկաւ սենեակի մէջ և յետոյ թուռդ կերպով յարձակեց ինձ վրայ:

— Այդ միայն մի կողմն է, և նպաստաւոր կողմը, ինչպէս դու ինքդ էլ խոստովանում ես: Բայց մի կարծիք, թէ մեր մէջ բացի

դրանից էլ ոչինչ չը կայ: Դու արտասահմանիցն ես գալիս, սակայն այնպէս ես խօսում, կարծես ամբողջ կեանքդ այստեղ անցկացրած լինես:

— Ես չեմ իմանում, թէ ի՞նչ կայ ձեր մէջ, բայց գիտեմ այն, որ աշխարհումն ոչ մի տեղ հասարակութեան զանազան դասակարգերի կուլտուրայի մէջ այն աստիճան անհաւասարակշռութիւն չը կայ ինչպէս այստեղ: Մի կողմից ծաղկափթիթ՝ գուցէ և թանաքած կուլտուրա, միւս կողմից՝ կատարեալ բարբարոսութիւն ու խաւար:

Սկսեցինք վիճել և արդէն մութն ընկել էր, երբ որ դուրս եկայ նրանց մօտից: Նա ինձ ասաց, որ, եթէ ես նրա մօտ շուտ-շուտ դնամ, խօսք է տալիս ցոյց տալ ինձ շղթայի միջին օղակը, որ ոչ չափից աւելի է նրբացած, ոչ դիլետտանտութեամբ է վարակւած, ոչ էլ խաւարում թաղւած՝ նախնական մարդու նման,—մի խօսքով ցոյց տալ արի մարդիկ, որոնք զործ են անում և զիտն թէ ինչ են ուզում: Շատ տաք-տաք էինք խօսում, իրար բերնից խօսքը խլում էինք, մանաւանդ որ սուրճից յետոյ մի քանի թաս կոնեակ էինք խմել: Ես արդէն դուրս էի եկել, բայց Մեհաաբինսկին դեռ յետևիցս գոռում էր սանդուղքի վրայից.

— Քեզպէսներից, ի հարկէ, բան չի դուրս գալ, բայց քո զաւակներից կարող են մարդիկ դուրս գալ. միայն թէ դու կամ, ճիշտ ասած, դուք բոլորդ պէտք է անանկանաք, ապա թէ ոչ ձեր թռուներն անգամ ոչ մի զործի չեն կաշիլ:

Կարծում եմ սակայն, որ ընդհանրապէս առած իմ ասածս էր ճիշտ: Այս խօսակցութիւնը գրի եմ անցնում իսկապէս նրա համար, որ գալուս օրից ի վեր շարունակ մտածում եմ հաւասարակշռութեան այդ բացակայութեան մասին: Անվիճելի փաստ է, որ մեզնում հասարակական դասակարգերը իրարից բաժանւած են անդունդով, իսկ քանի այդ անդունդը կայ՝ այդ դասակարգերը ոչ մի կերպ չեն կարող միաբանւել և ձեռք ձեռքի տւած գործել: Մեհաաբինսկին ի կարող չը համաձայնել, որ մենք բաժանւում ենք երկու տեսակ մարդկանց,—չափից աւելի քաղաքակրթւածների և ամենեւին չը քաղաքակրթւածների: Գոնէ իմ աչքիս այդպէս է երևում: Սերի ճեւապակեղէն և կոպիտ կաւ, իսկ մէջտեղում՝ ոչինչ: Մէկը՝ «très fragile» (շատ դիւրաբեկ) է, միւսը՝ «rudis indi-

gestaque moles» (անմշակ և անձև զանգւած)։ Ինչ խօսք՝ որ Սևրի ճենապակեղէնը վաղ թէ ուշ կը փշուրի, իսկ կաւից՝ ապագան կը կաղապարի ինչ որ սիրտն ուզենայ։

2 փետրարի։

Երէկ մեզ մօտ պարերեկոյթ էր։ Անելկան միանգամայն իւր վրայ էր դարձնում բոլորի ուշադրութիւնը։ Նշարշի թէ տիւլի տակից—որտեղից գիտենամ լիցէ ինչպէս է կոչւում այդ կտորը—նրա սպիտակ ուտերը ծովի փրփուրի մէջից դուրս եկող Վեներայի ուտերի նման էին երևում։ Վարշաւայում արդէն լուր է տարածւել, թէ ես պսակւում եմ Անելկայի վրայ։ Ես նկատեցի, որ երէկ նա պարի ժամանակ ամեն մի պտոյտ անելիս աչքերը ման էր ածում յետևիցս և ուշքը ցրած էր լսում իւր հետնապարոզ կաւալերների զաւզակաբանութիւնները։ Խեղճ աղջիկը այն աստիճան չը գիտի ոչինչ ծածկել, այնպէս ցոյց է տալիս ամենքին իւր սրտի մէջ եղածը, որ մարդ կոյր պէտք է լինի, որ այդ չը նկատի։ Իսկ իմ վերաբերմամբ նա այնքան մեղմ է, այնքան հլու է, այնքան երջանիկ է լինում, երբ որ մօտենում եմ։ Ես սկսում եմ նրան շատ սիրել և սկսում եմ թուլանալ։ Այ Մեհատինսկիները՝ ինչ երջանիկ են ապրում։ Այս առաջին անգամը չէ, որ ինքս ինձ ուզում եմ հարց տալ,—արդեօք ինձնից չիմար է թէ խելօք՝ Մեհատինսկին։ Ես եղած կենսական խնդիրներից ոչ մէկը չեմ լուծել, ես ոչինչ եմ, սկեսպտիկականութիւնը մաշում է ինձ, ես բախտաւոր չեմ, ինձ յոգնած եմ զգում։ Մեհատինսկին ինձնից պակաս գիտութիւն չունի, բացի այդ՝ նա գործով է զբաղւած. նա սիրուն կին ունի, բայց մի կենսական փիլիսոփայութիւն ունի, որի վրայ չենւում է նրա բախտաւորութիւնը։ Խօսք չի կարող լինել, ես նրանից չիմար եմ։ Մեհատինսկու փիլիսոփայութեան բանալին նրա կենսական դաւանանքներն են. դեռ պսակւելուց առաջ նա ասում էր ինձ. «Վաչ մի բան, որին ես չեմ մօտենում իմ սկեսպտիկականութեամբ, մի բան, որ ես կրիտիկայի չեմ ենթարկում,—իբրև գրականական գործչի՝ ինձ համար դաւանանք է հասարակութիւնը, իբրև մասնաւոր մարդու՝ սիրած կիները։ Ես այն ժամանակ մտածեցի,—չէ, իմ խելքս աւելի համարձակ է, քանի որ չի վախենում այդպիսի զգացմունքներն էլ կրիտիկայի են-

Թարկելու Իսկ այժմ տեսնում եմ, որ այդ համարձակութիւնիցս ոչինչ բան դուրս չի եկել: Միւս կողմից՝ այնքան հիանալի է իմ երկարութեթերթերունք փոքրիկ դաւանանքը: Բոլորովին թուլանում եմ: Այն չափից դուրս միտումը, որ զգում եմ դէպի նա, չի կարելի բացատրել միմիայն բնական ընտրողութեան զօրութեամբ: Ո՛չ, Իմ զղացածումս մի աւելի բան կայ, և մինչև անգամ գիտեմ թէ ինչ կայ: Այդ այն է, որ նա ինձ սիրում է այնպիսի թարմ ու ազնիւ զղացմունքով, որով ինձ ոչ ոք չի սիրել: Ս', որքան տարբեր է այդ վարժութեան ժամերից, որոնց ժամանակ ես հարւածներ էի տալիս ու պաշտպանւում էի հարւածներից: Սաստիկ դուր եկող ու սաստիկ սիրող կիներ, եթէ դիմացաւ, կարող է հաւատացած լինել որ ինքը կը յաղթի «Մոլորած թռչունը», ինչպէս անւանում է Սլովացկին, անպատճառ յետ կը դառնայ նրա մօտ իբրեւ դէպի իւր հանգիստը, իբրեւ՝ իւր անդորրութիւնը, և այնքան աւելի շուտ կը վերադառնայ որքան աւելի միայնակ ու դառն դրութեան մէջ զգայ իրան: Ո՛չ մի բան այնքան չի մեղմացնում, ոչ մի բան այնքան չի գրաւում տղամարդու սիրտը որքան այն, որ նա զգում է թէ իրան սիրում են: Մի քիչ վերեւ ինչ ասես զրեցի լեհուհիների մասին, բայց եթէ մէկը մտածի, թէ վախենալով, որ ինձ մեղադրեն անհետեւողութեան մէջ, ես չեմ անիլ այն, ինչ որ այս բոլորիս աւելի լաւ եմ համարում, — նա սաստիկ կը սխալվի:

Ասել չեմ կարող, թէ որ աստիճան բաւարարութիւն է տալիս այդ աղջիկը իմ արտիստական ճաշակին: Պարահանդէսը վերջանալուց յետոյ հրաշալի բոլի էր, երբ որ մենք հիւրերին ճանապարհ դնելուց յետոյ պատւիրեցինք թէյ բերել մեծ դահլիճը ու չորսով նստեցինք խմելու: Ես, ուղենալով տեսնել թէ ինչ են անում դրսեւում, մօտեցայ պատուհանին ու մի քիչ յետ քաշեցի վարագոյրը: Արդէն առաւօտւան ժամի ութն էր. պատուհանի ապակիների միջով յանկարծ ներս թափանցեց արեւի լոյսը, որ լամպի լոյսի սուաջ այնպէս կապտագոյն երևեց, որ ես զարմացայ: Բայց աւելի ևս ապշեցի, երբ որ Անելկային տեսայ այդ լուսաւորութեան մէջ: Աչքիս այնպէս թւաց, կարծես նա Կապրի կղզու կապուտակ քարայրի մէջ լինէր: Ի՞նչ երանգներ (TONES) էին խաղում նրա բաց ուսերի վրայ: Եւ ինչ արած, Աստուծ ինձ այնպէս է ստեղծել, ես այն աստիճան

տպաւորւող եմ, որ այդ բոլորէն ես վերջնականապէս թուլացայ և Անեղկան դրանով այնպէս ընկճեց իմ սիրտը, կարծես թէ այդ բանը նրա արժանաւորութիւնն էր: Երկար ժամանակ և բոլորովին ուրիշ տեսակ քան առաջ ես սեղմում էի նրա ձեռքը բարի գիշեր անելիս, իսկ նա, առանց յետ քաշելու ձեռքը, պատասխանեց.

— Բարի լոյս, բարի գիշեր չէ, բարի լոյս:

Սակայն բոլորովին կուրացել եմ ինչ է, թէ օրիորդի ձայնի երաժշտութիւնն ու աչքերն էին ասում:

— Սիրում եմ, սիրում:

Ես էլ՝ համարեա թէ:

Հօրաքոյրս նայելով մեզ վրայ հրճւում է խուլ ձայնով ինքն իրան խօսելով: Աչքերումը արտասուք տեսայ:

Գնում ենք Պլոշով:

Պլոշով, 5 փետրւարի

Արդէն երկրորդ օրն է որ գիւղումն ենք: Հիանալի էր ճանապարհը: Պարզ եղանակ էր ու սաստիկ ցուրտ: Զիւնը սահնակների տակին ճաճում էր ու շողշողում դաշտերում: Արեւը մայր մտնելիս՝ այդ ահագին սպիտակ հարթութիւնները բոլորովին մանուշակի գոյն ստացան: Պլոշովի մօտ լորիների մէջ բարձրաձայն կոկոսլով թռչկոտում էին հարիւրաւոր ագռաւներ: Զմեռը, մեր թունդ ձմեռը ունի սակայն իւր գեղեցկութիւնը: Նրանում մի տեսակ ոյժ ու վահութիւն կայ և գլխաւորապէս շիտակութիւն կայ: Ինչպէս որ շիտակ բարեկամը առանց այլեւայլութեան մարդու երեսին ասում է ճշմարտութիւնը, այնպէս էլ մեր ձմեռը դաղում է մարդու ականջները՝ առանց բան հարցնելու: Բայց դրա փոխարէն նա իւր արիութիւնը ներշնչում է մարդկանց: Մենք բոլորս ուրախ էինք, որ գիւղն ենք գնում: Բացի այդ՝ պառաւ տիկիները ուրախ էին, որ իրանց նւիրական բաղձանքները կատարւելու վրայ են, եւ ուրախ էի, որովհետեւ ուսս կպած էր կողքիս նստած Անեղկայի ուսին, — նա էլ գուցէ նոյն պատճառով երջանիկ էր զգում իրան: Երկու անգամ նա կռանալով պաշեց հօրաքորջս ձեռքը — այնպէս, սրտի չափազանց ուրախութիւնից: Նրան շատ էր սաղում բրդոտ բռնն ու մորթէ գլխարկը, որի սակից հազիւ էին երևում նրա թուխ, դեռ գրեթէ մանկական

աչքերն ու ցրտից կարմրատակած թշերը, Զահէլութիւնը վրայիցը թափում է:

Լաւ է Պրոշովում ու խաղաղ: Սիրում եմ մանաւանդ հինաւուրց ահագին բուխարիները: Հօրաքոյրս անտառները աչքի լոյսի պէս է պահում, բայց ցախ չի խնայում, այնպէս որ առաւօտից մինչև երեկոյ բուխարիները վառում են. կրակը դողդողում, ծոծոտում է ու ուրախ մտքեր է բերում մարդուս վրայ: Երեկ ճաշից յետոյ ամբողջ ժամանակը նստած էինք կրակի առաջ: Շատ բան պատմեցի Հոռմի ու այնտեղի հնութիւնների մասին, և ինձ այնպէս երկիւղածութեամբ էին ականջ դնում, որ մինչև անգամ ինքս ինձ ծիծաղելի էի երևում: Հօրաքոյրս իմ պատմելու ժամանակ աչքերը Անեկայից չի հեռացնում, դիտելով մինչև անգամ մի քիչ խտուրթեամբ, թէ նրա դէմքը արտայայտում է արդեօք պէտք եղած հրճանքը: Սակայն նրա դէմքի արտայայտած հրճանքը մինչև անգամ չափազանց է: Երեկ Անեկան ասաց ինձ.

—Մի ուրիշ մարդ կարող էր այնտեղ անց կացնել ամբողջ կեանքը ու չընկատել քո տեսած հրաշալիքների կէսն անգամ:

Հօրաքոյրս իսկոյն վրայ բերեց դռմաստիկական հանգստութեամբ.

—Ես էլ միշտ հէնց այդ եմ ասել:

Լաւ է, որ այստեղ ինձ նման մի ուրիշ սկեսպտիկ չը կայ, թէ չէ նրա ներկայութիւնը ինձ նեղ դրութեան մէջ կը զգէր:

Մի քիչ բացառութիւն է կազմում մեր մէջ Անեկայի մայրը: Նա այնքան բան է քաշել կեանքումը, այնքան հոգսեր է ունեցել, որ ուրախութիւնը նրա սրտից ընդ միշտ հեռացել է: Նա վախենում է ամեն սոսակ ապագայից և անգիտակցաբար կասկածում է, որ մինչև անգամ յաջողութեան տակ էլ թագնւած է մի որ և է որոգայթ: Մարդու կենդանութեան ժամանակ շատ անբախտ է եղել, յետոյ հազար ու մի նեղութիւն է քաշել իւր կարողութեան պատճառով, որ բաւական մեծ է, բայց վատ վիճակի մէջ է: Բացի այդ՝ գլխացաւից սկի աչք չի բաց անում:

Անեկան կարծես այն կանանց կարգին է պատկանում, որոնցից մեզնում աւելի շատ կան՝ քան կարծւում է, և որոնց գլուխը երբէք չի ցաւիլ տնտեսական ձախորդութիւնների պատճառով:

Այդ բանի համար շատ եմ հաւանում նրան, որովհետև այսպէս

Թէ այնպէս՝ այդ ապացոյց է բարձր ձգտումների։ Ասենք՝ այժմ նրա ամեն բանը ինձ գրաւում է։ Խանդաղատանքը այնպէս արագ է աճում զգայական հակումների հողի վրայ ինչպէս խոտը տաք անձրեւից յետոյ։ Այս առաւօտ սրահում տեսայ աղախնին Անեկայի շոբերն ու ոտնամանները տանելիս և—մանաւանդ այդ ոտնամանները—ինձ այն աստիճան յուզեցին կարծես Թէ նրանց տէր լինելն ու հագնելը Անեկայի բոլոր առաքինութիւնների Թագն ու պսակն էր։

Ընդհանրապէս մենք, տղամարդիկս, սաստիկ թոյլ ենք։ Ձեռքս դրել եմ երակազարկիս վրայ ու դիտում եմ զգացմունքներն այդ տենդի ընթացքը։ Զարկը շատ արագ է։

Պիշոյլ, 8 կամ 9 փետուարի։

Հօրաքոյր, արդէն սկսել է իւր սովորական պատերազմը պան Խաւստովսկու հետ։ Այդ այնպիսի տարօրինակ սովորութիւն է, որ իսկապէս արժի այդ վէճերից մէկը նկարագրելու Հօրաքոյր՝ լեզուակռիւր միանգամայն անհրաժեշտ է հէնց միայն ախորժակը բաց անելու համար, իսկ Խաւստովսկին, որ ի դէպ ասած հիանալի է կառավարում Պիշոյլը, բորակից ու ծծումբից բաղկացած շլեխտիչ է և ոչ ոքի թոյլ չի տալ, որ իւր էշին չոշ ասի, այդ պատճառով նրանց կռիւները սաստիկ կատաղութեան են հասնում։ Արդէն սեղանատուն դալու պէս նրանք սկսում են մէկ-մէկի վրայ չարագուշակ հայեացքներ զցել, — առաջին գնդակը սուպի ժամանակ Հօրաքոյրս է արձակում, օրինակի համար՝ այսպէս սկսելով խօսակցութիւնը.

— Ձեմ յիշում ինչքան ժամանակ է, պան Խաւստովսկի, որ ուզում եմ մի տեղեկութիւն ստանամ աշնանացանքների մասին, իսկ դուք կարծես դիտմամբ ինչի մասին ասես խօսում էք բայց դրա մասին մի խօսք էլ է չէք ասում։

— Պանի կոմսուհի, աշունքը լաւ էին ծլում, իսկ այժմ երկու կանգուն ձիւն է նստել, ի՞նչ իմանամ ինչպէս է։ Հօ ես Ատուած չեմ, որ իմանամ։

— Զուր անդը, պան Խաւստովսկի, Ատուծու անունը մի տէք։

— Ես նրա տւած ձիւնի տակը չեմ աշխատում նայել, ուրեմն և նրան չեմ վիրաւորում։

— Որ այդպէս է, ուրեմն քն եմ վիրաւորում։

— Ի հարկէ:

— Անտանելի մարդ էք, պան Խաաստովսկի:

— Չէ, տանելի մարդ եմ, տանելի, որովհետեւ շատ բան եմ տանում:

Այդ կամ մի ուրիշ դրա նման ձեռով վէճը տաքանում է: Շատ քիչ կը սրտտահի որ ճաշը անց կենաց առանց կծու խօսքերի ճաշի վերջին հօրաքոյրս լռում է ու սկսում է զայրացած ուռել, կարծես ուղեւով ռիւր կերակուրներից հանել: Իսկ որ՝ լաւ ակորժակ ունի: Բայց քանի ուտում է, տրամադրութիւնը զալիս է տեղը և հետզհետեւ հիանալի է դառնում: Այժմ երբ ես ճաշից չեռոյց թեւ տալիս եմ Անելկայի մօրը, հօրաքրոջս պան Խաաստովսկին է տալիս թեւը և գնում ենք սեւ սուրճ խմելու բոլորովին հաշտ ու համահայն: Հօրաքոյրս նրանից հարցնում է նրա որդիների մասին, նա էլ համբուրում է հօրաքրոջս ձեռները: Իսկապէս նրանք իրար սիրում ու յարգում են: Պան Խաաստովսկու որդիներին տեսել եմ այն ժամանակ, երբ նրանք դեռ համալսարանումն էին: Այժմ երեւի նրանք կտրին՝ տղերք են, բայց թունդ արմատական:

Անելկան սկզբում մի քիչ վախենում էր ճաշան պատերազմից: Հասկացրեցի նրան բանի էությունը և այժմ, երբ որ վէճը սկսւում է, նա երկայն թերթերունքների տակից զաղտուկ նայում է ինձ, ժպտում է բերնի ջհակներով — և այդ ժամանակ այնպէս կերպարանք է ստանում, որ մարդ ուղում է նրան խօսի: Ոչ մի կին չեմ տեսել կեանքումս, որ այդպիսի կատարեալ ալէբաստրէ քունքեր ունենայ ու այդպիսի երակներ քունքերի վրայ:

12 փետրւարի:

Թէ դրսեր թէ իմ մէջս իսկ և իսկ Սելիդիտսի կերպարանափոխութիւններն են կատարւել: Յուրտը նստել է, եղանակը վատացել է, եզիպտական խաւար է տիրում: Ոչ մի կերպ չեմ կարող այնպէս լաւ նկարագրել, թէ ինչ է կատարւում դրսեր, ինչպէս եթէ ասեմ, որ նեխած եղանակ է: Սակայն ինչ սարսափելի կլիմա է այստեղի կլիման: Հռոմում, ամենավատ եղանակներին, արեգակը էլի օրը մի տասը անգամ կ'երևի. իսկ այստեղ ահա երկու օր է այնպէս է, որ քիչ է քնում ցերեկը ճրագ վառենք սենեակներում: Այդ

սև ու ծանր խոնավութիւնը թափանցում է մարդու մտքերի մէջ, սև գոյն է տալիս նրանց և միևնոյն ժամանակ ծնշում է: Ինձ վրայ հօ սարսափելի է ներգործում: Հօրաքոյրս ու Խւաստովսկին այսօր աւելի թունդ էին կուտւմ քան երբ և իցէ: Խւաստովսկին պնդում էր, թէ հօրաքոյրս թոյլ չը տալով, որ ծառերին ձեռք տան, փշացնում է անտառները, որովհետև հին ծառերը փտում են, իսկ հօրաքոյրս պատասխանում էր, թէ առանց իրան օգնութեան էլ բաւական ծառեր են կտրատում մեր անտառներից,—«Ես պառաւում եմ, թող անտառն էլ պառաւի: Այդ ինձ չիշեցնում է մի շլեախտիչի, որ, մեծ կալած ունենալով ամենալաւ հողերում, մշակում էր միայն մի հրացանի ասպարէզի չափ տեղ»:

Բայց այդ շատ էլ հետաքրքիր բան է: Այսօր սաստիկ տհաճութիւն պատճառեց ինձ Անելկայի մայրը: Այսօր քերամնոցում նա սկսեց ինձ պատմել իսկ է մայրական, բայց անէսթետիկական պարծենկոծութեամբ, թէ ինչպէս ուղեցել է նշան դնել Անելկայի վրայ իմ ծանօթ Կրոմիցկին: Ինձ վրայ այդ այնպէս ազդեց ոնց որ մէկը մատիցս փուշ հաներ պատառաքաղի ատամով: Այնպէս ինչպէս այն կապուտակ լոյսը գորովս շարժեց դէպի Անելկան, թէև նրա արժանաւորութիւնը չէր, այնպէս էլ Կրոմիցկու մօտ—մօտ անելը սառցրեց սիրտս դէպի նա, թէև նա մեզք չ'ունէր դրանում: Կրոմիցկուն, այդ կապիկին, մի քանի տարի է ճանաչում եմ ու սկի չեմ սիրում: Ծագումով նա աւստրիական Սիլեզիացիցն է, որտեղ մի ժամանակ կարծեմ Կրոմիցկիները ահագին աւատական կալածներ են ունեցել: Հւտում նա պատմում էր, թէ իրանց տոհմը դեռ XV-րդ դարում կոմսական տիտղոս է ունեցել,—և հիւրանոցներում «Կոմս Ֆոն Կրոմիցկի» էր գրել տալիս անունը: Եթէ բոված սուրճի երկու հատիկների նման սև ու պսպղան փոքրիկ աչքերն ու նոյն գոյնի մազերը չը լինէին, նա կը նմանէր ճաշից ֆնացած պանրի կեղևից կտրած—շինած մարդու, որովհետև իսկ որ այդ տեսակ երեսի գոյն ունի: Բացի այդ՝ նա նման է մեռելի գանգի: Ես դէպի նա միանգամայն Ֆիզիկական զգանք էի զգում: Ես իսկ, ինչքան այդ բանը աչքիցս գցեց Անելկային: Շատ լաւ գիտեմ, որ նա Կրոմիցկու տեղակ ու նրա դիտաւորութիւնների համար պատասխանատու լինէլ չի կարող, բայց այնուամենայնիւ այդ բանը իմ աչքիցս նրան սաստիկ գցեց:

Ձեմ ի հանում, թէ ինչու նրա մայրը այդպէս երկար ու բարակ պատմեց ինձ այդ բանի մասին, որովհետեւ եթէ դրանով ուզում էր ինձ շտապեցնել, նպատակին սկի չը հասաւ: Նա (սկսելի Պ-ն) շատ մեծ արժանաւորութիւններ ունի, քանի որ կարողացել է զիմանալ հազար ու մի հոգսերի ու դեռ դաստիարակել այդպիսի մի աղջիկ, բայց անշնորհ է ու ձանձրալի՝ իւր մշտական գլխացաւով ու մակարոնիզմներով ¹⁾:

—Խօստովանում եմ—ասաց նա—ես նրա կողմն էի: Նրբեմն ընկճում եմ հոգսերի բեռի տակ. ես այն կնիկներից եմ, որոնք գործերից գլուխ չեն հանում, իսկ եթէ մի քիչ սկսել եմ հասկանալ, այդ նրանից է, որ երեխայիս են վերաբերել, և այն էլ ինձ այնքան թանկ է նստել այդ, որ ոչոք ու առողջութիւն չի մնացել մէջս: Կրօնից կին շատ աչքաբաց տղայ է: Ահագին գործեր ունի Օդեսսայում և ինչ-որ նաւթի կապալներ ունի ու ապեկուլացիաներ է անում Բաքում, «*que sais-je*» (ես ինչ գիտեմ): Բայց նրան երևի խանգարում է այն, որ այստեղի հպատակ չէ: Ես էլ մտածում էի, որ եթէ նա պատկէր, պարտքերից կ'ազատէր Անեկայի կալածքը և միևնոյն ժամանակ կ'աշխատէր հպատակութիւնը փոխել այդ կալածին տէր դառնալու համար:

—Իսկ Անեկան,—հարցրեցի անհամբերութեամբ:

—Տեսնում եի, որ Անեկան շատ էլ չի սիրում նրան, բայց այդ ոչինչ, նա շատ բարի երեխայ է: Բացի այդ՝ իմ մահիցս յետոյ նա կը մնար առանց խնամատարութեան, այնպէս որ...

Ել հարց ու փորձ չարեցի, որովհետեւ չեմ կարող ասել թէ ինչպէս զայրացնում էր ինձ այդ և թէ և հասկանում եմ, որ միմիայն Անեկայի շնորհիւ է որ պսակը գլուխ չի եկել, բայց էլի վատ է դալիս, որ նա թող է աւել իւր վրայ նայել այդ զարշնի արարածին և մանաւանդ, որ կարողացել է մի վայրկեան իսկ տատանւել:

Ինձ համար այդ՝ ջղերի խնդիր կը լինէր: Մոռանում եմ սակայն մի բան՝ այն է, որ ամեն մարդու ջղեր իմիս պէս չեն և որ Կրօնից կին, չը նայած իւր շաքարի թղթի նման երեսին ու մեռելի

¹⁾ Մակարոնիզմ կը նշանակէ՝ խօսակցութիւն կամ գրածք՝ աղաւաղած լեզուով՝ մի քանի լեզուներից խառնուրդ:

գանդի նմանութեանը, կանանց կարծիքով շնորհքով մարդ է համարուում:

Տեսնեն ինչ «աղբերաններ» է անում Մոռացայ հարցնէի թէ հօ Վարչաւարումը չէ, թէ՛ և շատ հաւանական է որ Վարչաւարումը լինի, որովհետեւ կարծեմ ամեն ձմեռ զալիս է: Գալով նրա այդ գործերին, այսքանը միայն կ'ասեմ—գուցէ երեւի գործեր են, բայց հաւատալս չի զալիս, որ հաստատ ու անյողդողդ հիմք ունենան: Ես սպեկուլեանտ չեմ և չեմ կարողանալ ոչ մի բորսայական գործ զլուխ բերել, բայց քիչ ու միջ այդ բաներից զլուխ հանում եմ: Բացի այդ՝ շատ բան դիտող ու բաւական հեշտութեամբ եզրակացութիւններ դուրս բերող մարդ եմ: Ինչ ծածկեմ՝ ես հաւատ չունեմ մեր շլեակտիոնների (չե՛ր ազնւական) վրայ, որոնք իբր թէ սպեկուլեացիաների վերաբերմամբ հանճարեղ մարդիկ են: Վախենում եմ, որ Կրոմիցկու ճարպկութիւնը ժառանգական կա՛մ բնատուր ընդունակութիւն չը լինի, այլ ջղալին ախտ (նեւրոզ), որ այդ ուղղութիւնն է ստացել: Շատ եմ տեսել այդ տեսակ օրինակներ: Մէկ էլ տեսար որտեղից որ է դուրս պրծաւ մի շլեակտիոն—սպեկուլեանտ. երբեմն պատահում է մինչև անգամ, որ սկզբում կոչը բախտը կտրում է ու նա կարճ ժամանակում հարստութեան տէր է դառնում... Բայց, սկի մէկին տեսած չկամ, որ մահից առաջ անակացած չը լինի:

Այդպիսի ընդունակութիւններ կամ ժառանգուում են կամ ձեռք են բերում սկսած ա—բ—գ—ից: Խաւստովսկու տղերքը գուցէ յաջողութիւն ունենան, որովհետեւ նրանց հայրը պատահաբար ունեցած չ'ունեցածը կորցրել է և նրանք սկսում են այր—բէնից: Բայց ով որ պատրաստ կարողութեան տէր լինելով և առանց առեւտրական աւանդութիւնների, առանց մասնագիտական հմտութեան ընկնում է այդպիսի բաների յետևից—անպատճառ զլսի վրայ կը գայ: Ազնւական դասակարգի մէջ այդ, կրկնում եմ, դրամական նեւրոզ է: Սպեկուլեացիան չի կարող յենւել պատրանքների վրայ, իսկ թէ որքան պատրանքներ կան այդ ազնւականների սպեկուլեացիաների մէջ—Աստուծոն է միայն յայտնի:

Սակայն ցանկանում եմ պան Լիոն Կրոմիցկուն յաջողութիւն:

14 փետրարի

Pax! pax! pax! (հաշտութիւն, խաղաղութիւն): Արդէն այն անախորժ տապաւորութիւնը անցել է: Բայց ինչպէս ամեն բան զգում, հասկանում է Անեղկան: Ուրախ էի ձեռնում, թէ և սիրտս ուրախ չէր, իմ վարմունքիս մէջ դէպի նա հազիւ մի ամենաչին տարբերութեան նշույլ լինէր, բայց էլի նկատեց, զգաց: Այսօր ալբոմները նայելիս, երբ որ մենք մենակ մնացինք, ինչպէս՝ պէտք է ասած՝ յաճախ ենք մնում, որովհետեւ դիտմամբ մեզ չեն խանդարտում, Անեղկան սկսեց շփոթւել, այլապէս Խակոյն հասկացաւ, որ ուզում է ինձ մի բան ասել և տատանւում ու վախենում է: Մի րոպէ մտքովս մի ցնորամիտ բան անցաւ,—ինձ թւաց թէ նա ուզում է յայտնել, որ սիրում է ինձ: Բայց իսկոյն յիշեցի, որ լեհուհու հետ գործ ունեմ: Ամեն մի քոսոտ լեհուհի կամ, եթէ ուզում էք, ամեն մի թագուհի, կը մեռնի ու առաջինը չի խոստովանիլ թէ սիրում է: Ողորմութիւն է, եթէ հարցնելուց յետոյ արտասանի՝ «այո՛ւ, Բացի այդ՝ Անեղկան ինձ մոլորութիւնից հանեց, որովհետեւ յանկարծ ալքովը ծածկեց ու, շփոթութիւնից մի քիչ կմկմալով, հարցրեց.

—Ի՞նչ է պատահել քեզ, Լէօն: Անպատճառ քեզ մի բան պատահել է, չէ:

Սկսեցի նրան հաւատացնել, որ ինձ ոչինչ չի պատահել, սկսեցի ծիծաղել ու հանգստացնել նրան, բայց նա զլուխ թափ տալով շարունակեց:

—Երկու օր է տեսնում եմ, որ քեզ մի բան պատահել է: Գիտեմ, որ քեզպէս մարդու սրտին մի ամենաչին բան անգամ կարող է դիպել... և սկսեցի ինձ ու ինձ մտածել, հօ ես առիթ չեմ տւել, հօ այնպիսի մի բան չեմ ասել, բայց...

Այդտեղ նրա ձայնը մի քիչ դողաց, բայց նա նայեց իմ աչքիս մէջ:

—Ես քեզ ոչ մի վառ բան չեմ արել՝ չէ:

Մի րոպէ լեզուս ծայրին պտտում էր՝ շէթէ մի բանս պակաս է, այն է միայն, որ դու իմն չես, իմ ամենաքաղցր Անեղկա», —բայց հաշը, ինչպէս ասում է Հոմերը, մաղերիցս բռնեց: Ահ ոչ թէ Անեղկայից, այլ այն սողնակից, որ կարող էր ներքեւ դալ ու դուռը կող-

պել: Բայց էլի ձեռքը բռնեցի, համբուրեցի ու որքան կարող էի ուրախ ասացի:

— Դու ազնիւ ու քաղցր էակ ես, իսկ ինձ համար դարդ մի անիլ, որովհետեւ ինձ հետ ոչնչից-ոչինչ չի պահատել. բացի այդ՝ դու հիւր ես Պլոշովում և իմ պարտքս է հոգալ, որ դու լաւ զգաս քեզ այստեղ:

Այդտեղ նորից համբուրեցի նրա ձեռքը և այն էլ ոչ թէ մի ձեռքը, այլ այդ անգամին երկու ձեռն էլ: Այդ բոլորը դեռ կարելի էր վայնաչարին ազգականական քաղաքավարութեանը վերագրել — և այնքան ողորմելի է մարդու բնաւորութիւնը, որ այդ գիտակցութիւնը, այն դռնակը, որի յետեւին այս դէպքում կարելի էր թագ կենալ, ինձ սիրտ էր տալիս: Այդ զգացմունքը ողորմելի եմ անւանում նրա համար, որ ինձ չի սպառնում ոչ մի ուրիշ պատասխանատուութիւն, բացի այն որ ինքս իմ առաջ պէտք է պատասխանատու լինեմ, իսկ ինձ հօ չեմ խաբելու Սակայն զգում եմ, որ մինչև անգամ իմ առաջս էլ պատասխանատու չեմ լինելու, որովհետեւ զգայարանքներս միշտ ինձ տարել են ուր որ կամեցել են, իսկ իմ յարաբերութիւններիս մէջ դէպի Անելկան բոլորովին զգայարանքներիս իշխանութեան տակ եմ գտնւում: Դեռ մինչև այժմ բերնումս զգում եմ նրա ձեռքի քաղցր հպաւորութիւնը — և՛ էլ ինչ ասեմ՝ փափագս սահման չ'ունի: Վաղ թէ ուշ ես ինքս կը կողպեմ այն դռնակը, որով այսօր դեռ կարող էի փախչել դաշտը: Բայց իսկապէս կարո՞ղ էի որ: Այո, եթէ որ մի բան դրսեւից ինձ օգնէր:

Այժմ բոլորովին ակներև է, որ նա սիրում է ինձ: Ամեն բան ինձ մղում է դէպի նա:

Այսօր ինքս ինձ այս տեսակ հարց տուցի, — լեթէ այդ անխուսափելի բան է, էլ ինչու եմ այսօր — էզուց քցում:

Մտածեցի ու այսպիսի պատասխան գտայ, — չեմ ուզում մի չնչին բան էլ է կորցնել այն յուզմունքներից, այն դողահարութիւններից, այն տպաւորութիւններից, այն հոգեզմայլութիւնից, որով լիքն են կիսակատար խօսքերը, հարցական հայեացքները, ակնկալութիւնները: Ուզում եմ բերմանս մինչև վերջը տանել: Կանանց էի մեղադրում, թէ զգացմունքի արտայայտութեան ձևերը զգացմունքից բարձր են դասում, իսկ ինչպէս

ձերևում է ինձ համար էլ նշանակութիւն ունի, որ այդ ձևերը բոլորը կատարւեն: Ինչ արած՝ մարդս երբ որ հասակն առնում է, այդպիսի բաներն էլ են նրա համար նշանակութիւն ունենում: Նկատած եմ նոյնպէս շատ անգամ, որ մենք, տղամարդիկս, եթէ որոշ աստիճանի նրբութեան են հասած լինում մեր ջղերը,—կանացի բնաւորութիւն ենք ունենում: Ես, բացի այդ, մի քիչ էլ էպիկուրեան եմ զգացմունքների նկատմամբ:

Վերևում բերած խօսակցութիւնից յետոյ ես ու Անելկան հիանալի տրամադրութեան մէջ ընկանք: Երեկոյեան ես օգնում էի նրան թղթից լուսամփոփներ կարտել, որովհետեւ այդ ժամանակ կարող էի կաշել նրա ձեռներին ու շորերին: Ես դիտմամբ խանդարում էի նրան բանելու ժամանակ. նա իրան երեխայութեան տւեց ու սկսեց երեխայի նման չարութիւններ անել, երբեմն-երբեմն դիմում էր հօրաքրոջս ասելով միակերպ ու արագ ձայնով՝ այնպէս ինչպէս զանգառուում են փոքրիկ աղջիկները:

—Մօրաքոյր, Լէօնը ինձ հանգիստ չի թողնում:

(Կը շարունակւի)